

Les cases pageses i les seves solucions reproductives durant prop de tres segles, en el context d'un món de canvis. D'això m'he ocupat en aquesta tesi. Al llarg de les tres fases en les quals he agrupat les dades treballades i amb les quals he desenvolupat l'anàlisi i els arguments, s'observen transformacions, però també pervivències, ruptures i continuïtats que m'han ajudat a contemplar una determinada panoràmica de la transició entre aquelles cases i comunitats pageses dels segles XVIII i XIX i les famílies i les cooperatives agrícoles del XX. Durant tot aquest procés que té lloc en el marc de la mercantilització de l'activitat agrària, s'han produït enormes transformacions en el procés de treball agrícola, motivades per la necessitat d'adaptació constant a les condicions de l'economia de mercat. La mecanització i tecnificació del procés productiu agrari s'ha anat produint lentament, a mesura que les exigències de l'economia global han empès el pagès a assegurar la productivitat i la rendibilitat de les explotacions amb el cost mínim de mà d'obra.

El trànsit entre l'activitat pagesa i l'agroindústria s'ha anat produint en paral·lel a l'increment de la dependència i la subordinació de les economies pageses a l'economia global. Les cases pageses del Camp de Tarragona, al segle XVIII ja estaven parcialment immerses en una economia de mercat en la mesura que ja comercialitzaven la major part de les collites que produïen, però tenien nivells de control sobre la seva reproducció com a grup social, i sobre la reproducció dels factors de producció, força més elevats que els pagesos d'avui. Les pràctiques d'herència i matrimoni proporcionaven a les cases una garantia reproductiva força segura i, sobretot, els proporcionaven una sensació important de tenir mecanismes reguladors propis, de la seva solució de vida, a curt termini, i de continuïtat, a més llarga distància. La progressiva mercantilització dels factors de producció (la terra, els instruments de producció i la força de treball) ha escatimat a les famílies el domini sobre la producció i sobre la reproducció, un procés que ha anat acompanyat de transformacions, però també de continuïtats, en els models culturals de referència. L'estructura familiar, els rols familiars, les relacions dins la família, la percepció sobre la pròpia reproducció social del grup, la percepció del patrimoni, l'herència, la successió, les aliances matrimonials; són aspectes que acompanyen, projecten i signifiquen el procés de canvi.

Les dades treballades han fet el seguiment del procés de subsumció formal de l'economia pagesa al sistema de mercat. La presència major i progressiva d'insums tecnològics han canviat de forma més que substancial el procés de treball agrícola. Però, s'ha produït la subsumció real?; s'ha completat la transició amb el canvi de les relacions de producció? s'ha produït el canvi de societat?. En part sí, en part no. La modificació del procés de treball, és a dir, la incorporació de màquines en la major part de processos del cycle agrari, d'adobs químics, de sofisticats productes fitosanitaris, de pesticides, d'herbicides, de tecnologies de rec informatitzades, etc. ha tingut lloc mantenint-se la família com a unitat productiva, les relacions de producció no són salaritzades i no són, en sentit estricte, capitalistes. Per aquesta part, doncs, no s'ha completat la subsumció real. Ara bé, en la mesura que la cooperativa agrícola, que ha intervingut de forma decisiva en facilitar l'accés del pagès a la "modernització" de les explotacions, assumeix algunes parts del procés de producció que abans executava el pagès, i en la mesura que les incorpora salaritzant-les i ubicant-les en el context d'una estructura de cooperativa-empresa, sí que es pot afirmar que, parcialment, ha tingut lloc la subsumció real. El procés de producció es fa dependent de les relacions de producció salaritzades i integrades completament en la lògica de l'economia de mercat. També el procés de reproducció de les famílies pageses queda subordinat a les relacions de producció capitalistes; la pluriactivitat augmenta fins a marginar en un plànol econòmic molt secundari a l'activitat agrícola. La pràctica de l'agricultura a temps parcial converteix les explotacions pageses en activitats totalment dependents dels recursos econòmics no agraris.

La casa pagesa m'ha servit de marc de referència per analitzar la reproducció social en el context agrari. La casa, a la Selva del Camp i al Camp de Tarragona, és la institució que organitza la vida social, econòmica i política de les comunitats locals durant la major part del període analitzat, ben bé fins els anys 60 quan, coincidint amb l'inici del procés d'industrialització i terciarització de la zona, l'activitat agrària comença a ser abandonada total o parcialment per una part de la població. Al voltant de l'eix de la casa i de la comunitat local, i amb l'objectiu d'operativitzar l'estudi de les formes de reproducció social, he distingit entre dos nivells d'estratègies: les internes, aquelles que tenen a veure amb les pràctiques reproductives que utilitzen els recursos de la casa, és a dir els del patrimoni i els de la família (herència, matrimoni,

emigració i altres reguladors demogràfics) i les estratègies externes, les que es duen a terme emprant recursos externs a la casa, aquí és on cal ubicar la pluriactivitat i els recursos oferts per les associacions agràries.

El marc normatiu, jurídic, al Camp de Tarragona, és el sistema de transmissió indivisa, el dominant a tota Catalunya. Les característiques del procés de repoblament de la zona, integrada en l'anomenada Catalunya Nova, han configurat la presència de nivells elevats de dispersió parcel·lària i de domini de la petita propietat agrària. El terme *tros*, sintetitza molt bé el significat i la realitat de la dispersió de les parcel·les que componen les explotacions; és un concepte que resumeix, tan bé com el de *masia* a la Catalunya Vella, el sentit diferencial de la propietat pagesa al Camp de Tarragona i, en general, a la Catalunya Nova. Les cases pageses del Camp tenen el patrimoni dispers entre la casa, ubicada al poble, i els trossos escampats pel terme i, fins i tot, pels termes de les poblacions veïnes.

Com és habitual en l'estructura social de les societats pageses, els grups socials es configuren a partir de l'accés a la terra i de la quantitat de terra posseïda. A l'estructura social local hi ha grans propietaris, propietaris mitjans i petits. Tots els grups estan afectats per la dispersió a què he fet referència, però els grans propietaris ho han estat, històricament de les propietats més grans, les quals són qualificades amb el terme *mas*, atenent a l'habitatge que és habitual trobar-hi. la gran propietat és administrada pel propietari i treballada per població jornalera i, en el cas dels masos, per masovers en règim de parceria. La propietat mitjana ha estat històricament la més inestable, sotmesa a les fluctuacions internes, del propi grup (successos demogràfics, equilibri consumidors, productors...) i externes (conjuntures econòmiques desfavorables, pressions de l'economia de mercat). En aquestes fluctuacions, les cases mitjanes, dites també *arreglades*, poden oscil·lar entre ser proveïdores de mà d'obra als grans propietaris o ser demandants de força de treball. Els petits propietaris, amb un accés insuficient a la propietat són la força de treball de les cases riques. L'estructura social està doncs, perfectament connectada, travada a través dels circuits de circulació de l'oferta i la demanda de força de treball. La reproducció de les cases depèn del funcionament d'aquests circuits.

Cal Lluques és una casa de propietaris mitjans. L'extensió del seu patrimoni és inestable i està sotmès a les forces estructurals externes i a les de la conjuntura interna, unes tensions que el converteixen en un patrimoni dependent de la dimensió i de la composició del grup domèstic, de la conjuntura econòmica i de les necessitats reproductives de la casa a cada generació. L'endeutament, la pluriactivitat, les aliances matrimonials i l'herència són les peces del joc reproductiu que la família té a l'abast per assegurar la reproducció de la casa, *per vida d'hereus*.

A cal Lluques s'adapten a la norma de la transmissió indivisa i de la primogenitura masculina de forma força fidel durant els segles XVIII i fins a finals del XIX. A cada generació la successió i l'herència es resolen seguint la convenció jurídica. El fill baró primogènit és nomenat hereu universal dels béns dels seus pares en els capítols matrimonials que es signen amb motiu del seu casament, una promesa d'heretament que el vincula per sempre a la casa fins a la mort dels seus progenitors, moment en què es converteix en el cap de casa, fa efectives les llegítimes dels seus germans i comença o continua l'engranatge per perpetuar la casa a la propera generació seguint, a poder ser, el mateix procés. Però el model no es segueix tan literalment en totes les seves expressions. La pràctica social s'allunya de la norma en allò que fa referència a la indivisibilitat dels béns perquè la casa no té, gairebé mai, suficient liquidesa per fer front al pagament de les dots i de les llegítimes dels fills i filles cabalers. La satisfacció de les llegítimes, a la mort del pare, es resol dividint una part del patrimoni que, d'altra banda, ja està fragmentat a causa de la dispersió parcel·l·lària característica de la zona. La divisió és un fet en les cases mitjanes, les quals, a cada generació, a cada transmissió, pateixen una nova reducció en l'extensió del patrimoni agrícola que dificulta la seva reproducció.

La transmissió de l'herència, perjudica les condicions de reproducció, les aliances matrimonials de les cabaleres són una causa important de la reducció del patrimoni. Les dots de les filles sempre són majors que les dels cabalers. Les cases mitjanes cerquen hereus de cases ben situades en l'estructura social, no tan sols per assegurar el futur de les filles de la casa, sinó també per garantir una bona política d'aliances amb altres cases de la comunitat local que permeti assegurar o incentivar el flux d'intercanvis econòmics i socials necessaris per la reproducció. El matrimoni de les cabaleres és un recurs molt important per la reproducció social de les cases pageses,

però, a la vegada, el seu cost en terra, en dificulta la reproducció perquè en limita la producció. Ve't aquí les tensions de l'estratègia reproductiva.

Les estratègies matrimonials acostumen a ser interpretades com a pràctiques que corregeixen les dificultats reproductives que comporta la transmissió de béns. També és cert. El casament de l'hereu és estratègic en la mesura que l'aportació dotal de la seva esposa hauria de compensar, si no del tot, al menys en part, les pèrdues que comporta la satisfacció de les dots dels cabalers. A cal Lluques es donen dues situacions en què l'aportació dotal de l'esposa contribueix notablement a fer recuperar el patrimoni de la casa. El balanç final depèn de la composició de l'estructura familiar en un moment donat. En les generacions en les quals hi ha moltes filles per casar, s'aconsegueixen bones aliances, però, al capdavant, els pagaments de dots repercuteixen tan negativament en l'economia de la casa que es produeix un procés de degradació social.

L'endeutament i la pluriactivitat són recursos externs que la casa obté de la comunitat local, a vegades també de més enllà. L'endeutament és un component estructural del propi sistema; és un mitjà per accedir a la propietat de la terra. Durant el segle XVIII i part del XIX els censals, un tipus de crèdit pel qual es paga anualment una renda fixa i que no té termini de devolució, van fer una funció de coixí econòmic de les cases mitjanes en el seu procés de formació patrimonial. Cal Lluques n'és un bon exemple. Els censals tenien un sistema de pagament de pensions (l'interès) força dilatable i flexible, de manera que donava un cert marge de maniobra econòmica a les cases. És habitual que el pagament de dots i llegítimes als germans coincideixi amb un període de tres, quatre i fins a cinc anys en què les pensions dels censals s'endarrereixen a l'espera d'una conjuntura econòmica més favorable. L'endeutament va lligat a la compra de terres per incrementar el patrimoni i la posició de la casa a la comunitat, però també el trobem associat a les càrregues de l'herència, tot i que en menys ocasions donat que en la major part d'ocasions les llegítimes són satisfetes amb terra, no pas amb diners.

El censal és un tipus de crèdit proper a la lògica precapitalista de la renda senyorial. Al llarg del segle XIX apareix una nova modalitat de crèdit, el debitori. És una modalitat de préstec amb usura, característic d'una economia més mercantilitzada.

La seva repercussió sobre les economies pageses és molt més onerosa que la del censal, donat que ja té un termini fix de retorn. El préstec per debitori coincideix amb la desamortització dels censals que havien estat propietat de l'església, que va tenir lloc a la segona meitat dels segle XIX. La progressiva configuració de les institucions característiques de l'Estat lliberal van suposar un esforç econòmic i d'adaptació de les cases pageses a la nova conjuntura social i política.

Censals i deutoris formen part íntegral dels patrimonis agraris. Faciliten recursos econòmics amb què fer front a la inversió dels processos de formació (compra de terra) i de conservació (herència) del patrimoni. Però l'endeutament també dificulta la recuperació davant una conjuntura desfavorable. Pensions de censals i amortitzacions de crèdits entorpeixen la reproducció econòmica i social en els períodes de crisi familiar i patrimonial. Les cases pageses són dependents dels processos d'endeutament.

Un altre recurs extern al patrimoni agrícola és la diversificació d'activitats econòmiques. És un mitjà intrínsecament associat a la reproducció de les cases pageses, són poques les ocasions en què a cal Lluques subsisteixen només amb l'activitat agrícola i, quan ho fan, es produeix un procés de degradació social. La pluriactivitat és clau per entendre les fases de formació patrimonial. Els períodes d'increment patrimonial o de manteniment estan sempre relacionats amb l'obtenció de beneficis econòmics procedents d'activitats no agrícoles; mentre que els períodes de davallada patrimonial coincideixen amb moments d'abandonament de la pluriactivitat. La formació i reproducció del patrimoni agrícola és depenent respecte a les activitats econòmiques no agrícoles.

Estratègies d'herència, matrimonials, endeutament i pluriactivitat es complementen per garantir la reproducció social, a cada generació, de les cases pageses. Al llarg dels segle XVIII i fins al darrer quart del segle XIX l'estructura social es manté força estable. A la segona meitat del XIX s'enceta un cicle de crisi agrària que comporta canvis importants a l'estructura social de la comunitat estudiada, la Selva del Camp, una transformació que, amb algunes reserves pel que fa a la mecànica del procés, és extensible a tota Catalunya. A la Selva, a partir de la dècada de 1850 comença una crisi de producció agrícola motivada per una plaga d'oïdium que malmet les vinyes

locals, un preludi d'un plaga encara més devastadora i més coneguda, la de la fil·loxera. Des del 1860 fins el 1900 el poble perd més de la quarta part de la seva població i es produeix un canvi de conreu que va donar a l'avellaner, per primer cop, el protagonisme de la producció agrària local. L'emigració massiva de població cap a ciutats va repercutir en l'estructura social de la comunitat; la població que va ser expulsada en primer lloc per la crisi econòmica pertanyia al grup social dels jornalers. L'emigració dels pagesos sense o amb poca terra va deixar sense mà d'obra les explotacions agràries dels propietaris acomodats, molts dels quals van deixar també el poble i, només alguns, van posar totes o part de les seves terres a la venda, parcel·les que podien ser adquirides pels petits i mitjans propietaris que s'havien quedat al poble. Els canvis en l'estructura social es tradueixen doncs en l'increment dels pagesos i en la reducció del nombre de propietaris i de jornalers.

A finals de segle XIX les estratègies d'herència comencen a canviar de signe. Novetats demogràfiques com l'emigració i la reducció de la natalitat, el retard de l'edat de matrimoni, juntament amb les noves condicions socials i econòmiques provoquen transformacions en les estratègies internes de les cases pageses. A cal Lluques que invariablement sempre havien fet el nomenament d'hereu en la persona del primogènit, ara deixen de banda la pràctica del nomenament en capítols i ajornen les decisions sobre la transmissió de l'herència fins després de la mort de l'esposa del cap de família; una circumstància totalment estranya en el context del desenvolupament de la casa en els dos segles anteriors.

En aquest context de canvi apareix un recurs reproductiu nou: les associacions agràries. La població pagesa, des de posicions socials diferents (propietaris, pagesos i jornalers) comença a mobilitzar-se per fer front a les exigències de l'economia de mercat que, a finals de segle XIX, ja havia provocat un procés de mundialització dels preus dels productes agrícoles. Les associacions agràries neixen com un moviment plural per satisfer les necessitats productives i reproductives dels diferents grups socials. Les primeres societats agrícoles, promogudes pels jornalers i petits propietaris, inspirades en el moviment associatiu obrer, cerquen mecanismes de defensa contra els abusos dels grans propietaris; el sindicats agrícoles, en canvi, neixen per ajudar els propietaris i els pagesos, un grup social en creixement, a aconseguir els recursos tecnològics i financers necessaris per millorar la rendibilitat

de les explotacions i, en definitiva, fer-les competitives en el context d'una economia agrícola cada cop més mercantilitzada.

En la mesura que els jornalers van anar desapareixent del panorama local, bé per esdevenir pagesos propietaris, de tota o de part de la terra que treballaven, o bé perquè marxaven a ciutat, les societats agràries van anar incorporant plantejaments més conservadors, fins a refundar-se com a sindicats o a fusionar-se amb els que ja existien. Les comarques de Tarragona van ser de les primeres de Catalunya i de l'Estat en veure constituir-se el moviment cooperatiu en molts dels seus pobles. A la Selva del Camp, la primera societat agrícola, la dels jornalers, va fundar-se l'any 1900, l'any 1904 es va fundar el primer sindicat, el dels propietaris gran i mitjans; i l'any 1916 va néixer un altre sindicat, aquest catòlic, compost bàsicament per petits i mitjans propietaris. Les tres entitats són representatives de les diferències econòmiques, socials i ideològiques de la comunitat local; una diversitat que s'encreua de forma extraordinària.

De la mateixa manera que el sistema d'herència i les aliances matrimonials reproduïen el sistema de desigualtats socials, també les associacions agràries van reproduir aquestes desigualtats. He explicat que cada grup social, amb algunes excepcions, estava representat per una societat o sindicat; també les desigualtats generades en el sistema d'herència van tenir representació en la pluralitat del moviment associatiu agrari. Els fills hereus de les cases pageses es van agrupar fonamentalment al sindicat dels propietaris, mentre que els seus germans cabalers s'associaven a la societat agrària dels jornalers. S'intueix en el seu discurs una certa adquisició de consciència de classe que els enfronta amb el grup format pels hereus.

Els inicis de l'associacionisme agrari van ser difícils. Un primer nivell de dificultat era la mateixa pluralitat del moviment. El fet que en un mateix poble hi convivissin dues, tres i fins a quatre entitats configurava un panorama local ple de disputes, tensions i conflictes que van afeblir la capacitat operativa de les entitats a l'hora de gestionar recursos per a les cases pageses. D'altra banda, els socis, van mostrar moltes reticències a confiar part de la seva reproducció, o part del cicle de producció o de transformació dels productes de les collites, a les entitats pageses, acostumats com estaven a governar les estratègies reproductives de casa seva. Els socis van

dipositar poca confiança en el projecte associatiu-cooperatiu i les limitades experiències de transformació i venda col·lectiva de les collites, fins als anys trenta, van ser un fracàs.

Es produeix un procés de patrimonialització dels sindicats agrícoles que augmenta en la mesura que les entitats es van consolidant i que els socis accedeixen a la propietat de la terra. L'assumpció de pautes de direcció i de gestió més conservadores, que ja era evident en els sindicats dels propietaris, comporta una reducció del grup de persones que accedeixen al control de les entitats, alhora que implica una gestió patrimonial de les entitats, seguint la pauta del model de gestió de la reproducció de les cases pageses. Aquest procés es fa particularment evident en els anys vint, coincidint amb la dictadura de Primo de Rivera, un període fortament marcada per la pràctica política caciquil. Tot plegat dibuixa un panorama de riquesa associativa, però, alhora de precària implantació de l'associacionisme agrari en les estratègies reproductives i productives de les cases pageses.

Malgrat el fracàs de les mesures més marcadament cooperativistes, els primers sindicats agrícoles tenen un paper destacat en la tasca de facilitar l'accés dels pagesos als nous recursos productius. Els adobs químics i orgànics, els sulfats i els sofres van començar, gràcies a la gestió dels sindicats, a arribar de forma regular als pagesos. Les revistes i altres publicacions amb informació agrària, juntament amb la funció de les entitats com a espai de trobada dels pagesos i d'intercanvi d'informacions, van contribuir a crear un clima social afavoridor de la modernització de les explotacions.

Els tipus de conreus i la seva destinació, comercial o per l'autoconsum també guarda relació amb el poc èxit de mesures cooperativistes contundents a la Selva. Al 1900 el conreu majoritari era ja l'avellaner, un arbust que havia substituït les vinyes local ja abans de la fil·loxera. L'avellana era un producte íntegrament destinat a la comercialització, el seu consum local com a fruit sec és habitual però en cap cas constitueix una base important de la dieta alimentària de la població. El conreu majoritari de l'avellana es va combinar amb la vinya, el garrofer i l'oliver i, de forma molt minoritària, amb productes d'horta. La producció de vi, garrofa, oli i recapte es destinava tota a l'autoconsum de les cases pageses o destinada al mercat local per abastir la població de la Selva. El fet que el conreu destinat al mercat fos

l'avellana ajuda a entendre perquè a la Selva l'associacionisme agrari no va assolir cotes d'intervenció en les economies pageses més grans, ni va assumir projectes cooperatius importants com els dels cellers de les comarques veïnes de l'Alt Camp, la Conca de Barberà o la Terra Alta. La producció d'avellana es destinava al mercat sense cap procés de transformació previ, el producte podia ser emmagatzemat a casa fins que el pagès considerés oportú posar-lo a la venda. Els pagesos productors d'avellana no van necessitar que les societats i els sindicats desenvolupessin projectes cooperatius de transformació i venda de les collites perquè l'únic producte que destinaven a la venda, les avellanes, no els ho exigia. Significativament, quan als anys cinquanta es produeix una substitució de part dels conreus d'avellaners per vinyes, té lloc una veritable refundació de l'entitat al voltant del projecte de construcció d'un celler cooperatiu.

La guerra civil suposa el primer episodi en el que acaba sent un llarg trajecte d'unitat cooperativa. Les mesures de guerra obliguen a la unificació dels sindicats agrícoles locals. Aquesta mesura, vigent des del 1936 té continuïtat l'any 1939, un cop acabada la guerra, amb la legislació franquista que decreta la fusió obligatòria dels sindicats. L'autarquia econòmica del primer franquisme atorgarà a les cooperatives un trist paper de control dels cupos i de les collites. Aquesta situació fa créixer la desconfiança dels pagesos respecte als recursos cooperatius que durant la dècada dels 40 i fins a meitats de la des 50 desenvolupa una activitat pobríssima i quasi d'esquena o al marge dels mateixos socis. L'obertura econòmica del segon franquisme, des de la segona meitat dels 50 comença a fer bellugar la societat i, amb ella, l'activitat agrària i la de les cooperatives agrícoles.

A partir de la dècada dels 60 la cooperativa comença a fer una veritable funció de facilitar l'adaptació de les economies pageses a les condicions del mercat. No només això sinó que en el període que va entre 1960 i el 1980 la cooperativa s'identifica completament amb la comunitat local i es considera representativa de totes les cases pageses, que a la dècada dels 60 eren encara gairebé totes les del poble. El sentiment d'identitat cooperativa i d'identitat local s'unifiquen i l'entitat es converteix en el motor econòmic i social de la població. La prosperitat cooperativa i local es construeixen alhora de manera que la cooperativa no és només una entitat que ofereix recursos a les cases pageses per enfrontar les exigències del mercat, sinó que és

també la instància que facilita els recursos necessaris per dinamitzar la comunitat i per garantir la seva prosperitat. Des de la cooperativa s'identifica cooperativa, població pagesa i població local, una assimilació que a la dècada dels 70 amb la progressiva diferenciació econòmica, laboral i social de la població local, era una simplificació rotunda de la realitat.

La reconstrucció de la trajectòria de la cooperativa dels anys 60 ençà proporciona un angle de visió extraordinari de com s'ha anat concretant l'adaptació de les explotacions pageses a l'economia de mercat. Els canvis en el procés de treball i en les condicions de comercialització dels productes agraris han estat gestionats, en bona part, des de la cooperativa, des d'on s'han potenciat els serveis i les infraestructures que el mercat ha anat exigint per mantenir la productivitat, la rendibilitat i la competitivitat de les explotacions agràries. Serveis financers, de gestió tributària i dels ajuts de les PAC, assessorament tècnic, infraestructures d'emmagatzematge i, més tard de tractament industrial dels productes procedents de les collites. La cooperativa ha assumit progressivament major protagonisme en els cicles productius agraris i en la reproducció de les famílies amb activitat pagesa. La cooperativa ha concentrat i salaritzat algunes fases del cicle agrícola i, com a resultat de les estratègies comercials, ha "salaritzat" (repartiment en pagaments mensuals del producte de la venda de les collites) el treball de les famílies pageses. Avui, la cooperativa és un organisme mediador, gairebé imprescindible, entre el pagès i el mercat mundial dels productes agraris.

Dels anys 60 ençà s'ha produït un fort procés d'industrialització i de terciarització de l'activitat econòmica de la població local. En paral·lel a les inversions fetes en la millora de les explotacions agràries, els fills de les cases pageses han anat deixant l'activitat agrària de manera que, avui, les cases veuen en perill la seva reproducció; es posa en qüestió la continuïtat de l'activitat pagesa i la conservació del patrimoni a la família. L'activitat agrària ha passat a ocupar un lloc molt secundari en la reproducció de les famílies, les quals s'asseguren la reproducció econòmica treballant a d'altres sectors, la indústria o els serveis, com a autònoms o com a assalariats. Les famílies pageses ja no poden garantir la seva reproducció amb el treball a la terra, ara més que mai, la pluriactivitat i la pluralitat de bases econòmiques és un fet indiscutible.

L'activitat agrària continua utilitzant mà d'obra familiar. La producció és encara mercantil simple, però ja no es gestiona dins la casa perquè els fills dels pagesos han optat massivament per la residència neolocal. Ha desaparegut la col·laboració diària, a casa i al tros, de pares-fills mares-filles i s'ha implantat un flux de circulació d'ajut productiu, al tros, i reproductiu, a casa, que s'intercanvia sota el criteri de la reciprocitat. La casa resta associada al patrimoni agrari i a l'activitat pagesa que, curiosament, ha de realitzar-se amb el treball de persones que ja no viuen juntes; avui, "la casa" es configura a partir d'un conjunt de llars, la dels pares i les dels fills/es que reactiven contínuament els seus vincles.

A conseqüència dels canvis socials, econòmics i del sistema de valors, també s'ha transformat el sistema d'herència. La transmissió del patrimoni de forma íntegra a un dels descendents ja no és cap prioritat, al contrari. Repartir el patrimoni entre els fills/es és millor estratègia per mantenir les terres de la casa vinculades a la família. Excepte en els pocs casos que un dels fill/es és pagès, els descendents tenen poc temps per dedicar-lo a l'activitat agrícola i, per tant, els resulta més fàcil conservar una finca de petites dimensions que una explotació de majors dimensions. D'altra banda, la transmissió de béns, ha perdut transcendència en la mesura que ja no suposa una via d'accés als factors de producció i reproducció principals de les famílies. La transmissió es va produint al llarg de la vida dels fills, en el context de l'intercanvi d'ajut al qual m'he referit abans, i l'herència n'és una fase més, encara la més important, de la transmissió de béns dels pares cap als fills. En aquest sentit, l'herència, fa una funció de correcció i de compensació del circuit d'ajut productiu i reproductiu.

En síntesi, les cases pageses, al llarg d'aquests tres segles, han vist augmentar progressivament el seu nivell de dependència respecte a les condicions imposades pel sistema de mercat. El segle XVIII la producció ja era mercantil simple perquè la part més important de la producció ja anava destinada al mercat, però els nivells de mercantilització de la força de treball i dels factors de producció eren encara baixos. Les famílies pageses asseguraven la seva reproducció fent només ús d'alguns recursos externs, el més important dels quals era la diversificació de les activitats econòmiques. Els nivells de dependència han anat augmentant de forma substantiva

des de finals del segle XIX fins avui i les associacions agràries han tingut un paper destacat en la mediació i en la gestió de la dependència i de la subordinació de la producció mercantil simple al sistema de mercat. La dependència externa és tan gran que les estratègies internes d'herència i matrimoni han passat a ocupar un plànol molt secundari en el joc de la reproducció agrària.